

DOJMOVI IZ VIRGINIJE

Darko Polšek

Sociolog Darko Polšek, profesor s Pravnog fakulteta u Zagrebu i pročelnik Odjela za sociologiju u MH, prisjetio se studijske godine provedene na Sveučilištu u Virginiji.

Plantaza jabuka
nedaleko od Blacksburga

Virginia je po broju stanovnika, veličini teritorija, klimi i krajoliku vrlo slična Hrvatskoj. U vrijeme kada smo Rajka, Dora, Helena i ja boravili u Blacksburgu, od kolovoza 1997. do lipnja 1998, klima je bila oštrija, ali se ovdje općenito misli da je to bilo zbog pacifičkog fenomena el niño. Bilo je snijega još u travnju, ledene kiše, mraza, obrnute stratifikacije, a kraj ljeta bio je čak i u blacksburškim »visinama« topliji negoli kod nas na moru. Nekoliko je puta tornado prohujao sredinom teritorija, ali taj fenomen navodno nije tipičan za Virginiju. Kako je naseljenost relativno rijetka, a gradske aglomeracije nisu sposobne stvoriti topliju mikroklimu, svaka klimatska promjena ima neke posljedice na život, pa su guste magle i ledne kiše u rano proljeće katkada bile razlog da se zatvore škole. Zbog lošega, tj. gotovo nepostojećega javnog prijevoza na razini države, svaka ledena kiša (a takvih je bilo sedam dana) paralizira normalno odvijanje života, a mnoge su sredine bile potpuno odsječene, jer su kiše pokidale električne i televizijske kabele. Ali, svi ti klimatski događaji brzo prolaze, svaka se počinjena nepogoda otklanja tijekom jednoga dana, i sljedećeg je dana opet sve normalno.

Apalačko gorje, koje razdvaja dvije Virginije, nije visoko, i ono ima više povijesnu negoli zemljopisnu ulogu. To je bila prva veća prepreka doseljenicima potkraj 17. stoljeća, i današnji školarci uče da su zbog toga na podnožjima Apalača i ušćima velikih rijeka u tzv. Novu rijeku (koja je navodno jedna od geološki najstarijih svjetskih rijeka) i u Ocean nastajali gradovi. U istočnim dolinama Apalača, u dolini Shanondoah i New River Valley, i po cijelom području Virginije vodile su se velike bitke tijekom građanskoga rata sredinom prošloga stoljeća, ali na prvi pogled ne postoje znakovi da je nekoć bila jedan od velikih centara južnjačkog otpora, domovina Jefferso-

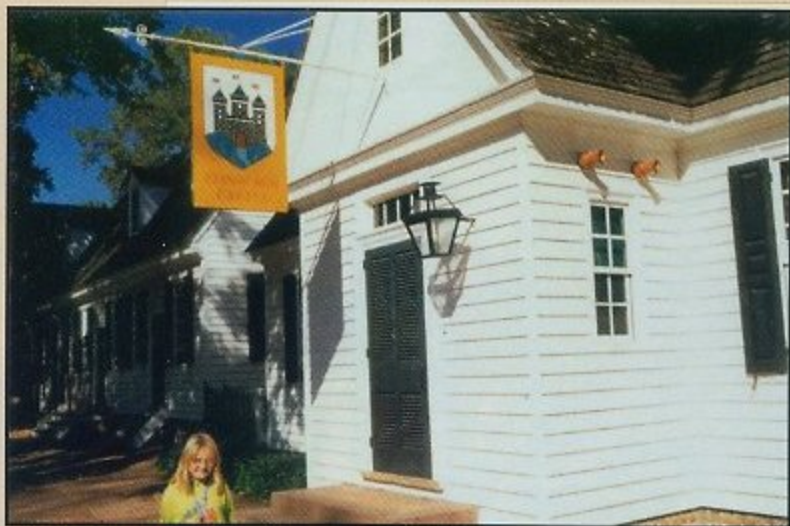
Povijesni
gradić
Williamsburg

na, kao i trajno boravište Georgea Washingtona. Svako malo mjesto, poput Blacksburga, osim toga ima i svoju bitku s Indijancima, i svoje mitove o hrabrim djevojka-ma koje su se iz indijanskog izgnanstva vratile u civilizaciju.

Među Amerikancima vlada vrlo opravdano mišljenje da je Virginia »južna zemlja«, a pri tome se, naravno, misli na »politički jug«, jer klimatski jug počinje možda tek u Georgiji, ako ne i na Floridi. Ona je zasigurno jedna od najkonzervativnijih država, i trenutačno se nikakav demokrat ovdje ne može nadati izbornoj guvernerskoj pobjedi. (Kakve li ironije! Nekoć, u doba Američkoga građanskoga rata, republikanci su bili konfederalisti, a demokrati južnjački »unionisti« i »separatisti«.) Tijekom našeg boravka odvijali su se izbori za guvernera i lokalni izbori; pobijedio je republikanac Gilmore sa sloganom »Ukinimo porez na automobile«. Pobijedili su ljudi za koje, u odsutnosti pravoga političkog razumijevanja ovdašnje politike, nikada ne bismo rekli da mogu pobijediti u Sjedinjenim Državama, uzoru demokracije. Njihove se izborne propagandne poruke ni po čemu nisu razlikovale od naših. Prizor: kandidat u voćnjaku tvrdi kako će povisiti budžet za školstvo. Ali bilo je i opakih poruka na račun protivnika u stilu Marka Twaina, »Gilmore je lažov« i sličnih, kojih kod nas uglavnom nema. Ipak, čak su i gubitnici mogli u kratkom vremenu pribaviti od glasača stotine milijuna dolara za neki projekt, recimo za pobolj-

šanje lokalnog prometa, i meni nikako nije bilo jasno tko je voljan davati toliki novac tako opskurnim kandidatima.

Politika u Sjedinjenim Državama međutim uglavnom ne postoji u našem smislu riječi. Ona ni približno ne zauzima onaj dio svakodnevnog razmišljanja kao kod nas. O politici, o kandidatima i njihovim programima u privatnim se razgovorima ne raspravlja. Za to nema potrebe, jer se politika zbiva drugdje: ona se odvija u tzv. civilnom društvu, organiziranjem golemog broja akcija, od sakupljanja stvari, donacija, organiziranjem priredbi za svaki blagdan, u crkvi, na sveučilištu, čitanja amaterskih pisaca i sl. Svaki je dan i tjedan u godini službeno posvećen nečemu: Dan Zemlje, internacionalni tjedan, Luther Kingov dan, ili pak dan kada se kći vodi na radno mjesto i ljudi doista svaki tjedan nešto organiziraju — potlach (»donesi svoje jelo«), »bottle-in« (donesi svoje piće) i sl. Postoje i neslužbene »mjesne zajednice«, koje organiziraju dječje proslave, akcije skupljanja ovoga ili onoga, i tiskaju svaki mjesec svoj bilten u kojem se osim akcija oglašavaju adrese lokalnih čuvalja djece ili kućnih ljubimaca. Ali razlika između dobrovoljnosti takvih priredbi i trgovine je vrlo mala (ako upće postoji). Posjetitelj koji zvoni na vrata ima isti pristup i način prezentacije svoje ideje i proizvoda, bez obzira na to je li riječ o trgovcu, o izvidaču, studentu koji nudi lotto, ili o susjedu koji poziva na lokalnu zabavu.

Stara
obrtnička
radnja u
Williamsburgu

Tako opisano, civilno društvo je vjerojatno američka izmišljotina, jer u Francuskoj, siguran sam, to znači nešto sasvim drugo. Ono je u biti nadomjestak za društvenost u našem smislu riječi. Ovdje naime ne postoje prijateljstva. Postoje druženja na poslu (jer tu se zbiva glavna društvenost) i druženja u obitelji, koja je također više interesna nego afektivna zajednica. Druženja među obiteljima (pogotovo različitih struka) vrlo su rijetka, i kada se organizira neka proslava, ona više sličići na javnu organizaciju skupova negoli na privatni »party«. Gosti donose svoja jela (koja uglavnom ne vrijede mnogo), svoje piće (koje nikada nema više promila od boljega dalmatinskog vina, ali uglavnom je riječ o pivu), razgovaraju s nepoznatima, tek da im prođe vrijeme, a eventualne rasprave koje bi mogle postati bučne, spremno se i na vrijeme sprječavaju. U tome se ogleda konzervativizam stanovnika Virginije, a vjerojatno i cijele Amerike. Sada tek razumijem što komunitaristi imaju protiv američkog individualizma. Ma koliko to zvuči nevjerojatno, ljudi više uopće ne mare za druge, što po sebi ne mora biti problem — postoje osobni interesi i ništa drugo. (Postoji dakako opća pristojnost, dovedena do krajnosti, pristojnost koja pokazuje odsutnost zanimanja, tj. pristojnost koja kaže »ne diraj me, ne traži ništa više«.) I obrnuto, kada postoji nečiji privatni interes za druge, on se manifestira javno. Primjer: u Heleninu vrtiću Rajka i Snježana organizirale su Tjedan Hrvatske, donijele su nekoliko hrvatskih jela, pričale klincima o Hrvatskoj, odgojiteljice su crtale hrvatske zastave i kartu Hrvatske, a klinci su onda po njima šarali medvjede, ptice, srne i sl. Lijepo i pristojno. Civilno. Ali naša očekivanja da osim osobnih interesa postoji i privatni, osobni interes za način života drugih ljudi, uvijek su deplasirana. »Prijateljstva« su uglavnom obilježena interesom, a kako je privatni interes rijetko nepristran, ili obostran, prijateljstava nema. Naše je razočaranje bilo veliko, kada smo se za pomoć u smještaju kolegama htjeli odužiti večerom ili »kavom«, i kada kolege tjednima nisu pronalazile »slobodan dan« za takvu prigodu. Ili, kada smo htjeli uzvratiti jedno čuvanje djece, i kada smo shvatili da ta obitelj nema namjeru iskoristiti naš »dug«, jer je to čuvanje naše djece bio ionako nespo-

razum među američkim supruzima. Ili, kada se sjetim koliko je bolno bilo organiziranje dječjih rođendana, i Dorina strepnja hoće li joj itko doći na proslavu.

Isto pomanjkanje afektivnosti i vezanosti vidljivo je i u brakovima. Tijekom godine dana nismo upoznali ni jednu obitelj u kojoj ne bi postojalo »dijete iz prvoga braka«, i, za naše pojmove, gotovo nakaradna zajednica različitih supruga i djece iz različitih brakova: Kolegica s posla, Deana, pričala je jednom s puno gorčine o svom ocu, koji se odselio u Orlando, o majčiniim brakovima koji su uslijedili, o različitim roditeljima svog momka. Deana stoga mrzi Božić, jer tada mora odlučiti u kojoj će od pet obitelji na raznim krajevima Amerike proslaviti taj blagdan. Najčešće u tim situacijama odlazi na šesto mjesto, gdje nema ni jedne.

Isprva smo mislili da je riječ o nekoj pogrešci u komunikaciji, da je riječ o nama koji nešto u američkom načinu razmišljanja nismo shvatili, ili pak da naši kolege imaju predrasude prema Hrvatskoj ili Hrvatima. Premda ne treba isključiti takvu mogućnost, čini mi se da danas mogu razložno zaključiti da je riječ o američkom tipu komunikacije, koji mi je bio posebno neugodan i prilikom prvoga posjeta Sjedinjenim Državama. Za onoga tko ima velika očekivanja od druženja s ljudima, ona će postati izvor boli. I zato se ne čudim da pet milijuna Amerikanaca boluje od depresije. Jer, kod nas ili postoji komunikacija, ili ne postoji. Ako se ljudi druže, onda je to početak nečega što se može pretvoriti u prijateljstvo, u komunikaciju koja neće prestati ako se netko preseli ili promijeni radno mjesto. Druženje je neka vrsta recipročnosti, katkada čak i moralne obveze, nešto što ima karakter ili barem naznaku trajnosti. Ovdje međutim toga nema. Ovdje postoji univerzalna komunikacija (ne postoji osoba s kojom se ne bi razgovaralo — odbijanje razgovora, nepozdravljanje, ovdje bi se smatralo krajnje nemoralnim), ali ona je površnija od svih mojih očekivanja. I zato su razočarenja brojna. I zato nije čudno da se stranci druže sa svojim sunarodnjacima: oni imaju barem neku predispoziciju za nešto zajedničko. Ovdje se pokazuje da je naoko slabašna ideja, apstraktna ideja domovine, mnogo jača od bilo kakvog interesa. Naša druženja s obitelji Drezga i Vandin posjet iz New Yorka bili su ugodno osvježanje, i jedini lijek za opću osamljenost. A i naši posjeti Washingtonu, New Yorku, Readingu, Newportu bili bi bitno drukčiji da nije bilo tradicionalno-domovinskih-prijateljskih veza.

Mislim da je to pravo područje za suvremenu antropologiju, jer su razlike između ovdašnjeg i našeg pojma društvenosti nesumjerljive. Pretpostavljam da se svaka zajednica koristi distinkcijom »mi« i »stranci«, ali ovdje je ona naoko uknuta, jer su svi istodobno »mi«, kao što je i svatko »stranac«. U Austriji ili Njemačkoj, u Europi općenito, među strancima postoji iznimno jak osjećaj da se nalaze u »tuđoj« zemlji, da će nas, kao strance, socijalno tkivo strane zemlje prije ili poslije izbaciti. Od domaće zajednice u Europi razlikuje nas mnogo toga, ali mi smo barem svjesni tih razlika, i sposobni smo ih vidjeti, podnijeti, a katkada i prevladati. Ovdje, u Americi, naprotiv,

mi nismo sposobni vidjeti što je to američka zajednica, gdje počinje granica između domaćih i gostiju, čemu bi se trebalo aklimatizirati, prema čemu se prilagoditi, da se uklopimo u to društvo, a razlog tomu je da ovdje takve granice i definicije nema, odnosno, takvu će granicu nakon nekog vremena predstavljati svaki čovjek svojom ljušturou. Jedino utočište za ljude s jačim pojmom zajednice, za imigrante, jest njihova bivša zajednica. I zato su ovdje očuvane zajednice Talijana, Poljaka, Kineza i Hrvata; ne zato što se oni ne žele ili ne mogu uklopiti u američko društvo, nego zato što imaju potrebu za ljudskim druženjem, koje im američko društvo (ako uopće postoji nešto što smijemo nazvati američkim društvom) ne može pružiti.

Ali premda takve zajednice postoje, i premda one nisu folklorna fikcija, već jasna prirodna i psihološka potreba u uvjetima opće osamljenosti, koja može biti tako jaka da prevlada generacijama, dakle unatoč takvim zajednicama, svi se njihovi članovi odmah aklimatiziraju i prilagođavaju, stapaju u više ili manje amorfnu masu. Taj fenomen američkog »melting pota« dobro je poznat. Američku zajednicu tvori univerzalizam konzumacije, to najbitnije civilizacijsko obilježje američke kulture. Ali, u velikim gradovima, recimo u New Yorku, u sjedištu trgovine i konzuma, nije posve jasno kako djeluje taj univerzalizam konzumacije u stapanju rasa i naroda. U gusto naseljenom New Yorku čini se da je kultura stopljena s trgovinom i potrošnjom, jer je sve na jednome mjestu, jer se trgovine velikih svjetskih firmi nalaze odmah do najvećih svjetskih muzeja. Ali u golemim prostranstvima Sjedinjenih Država do takvoga stapanja nikada ne bi moglo doći. Mali gradovi, poput Blacksburga, mnogo bolje ilustriraju taj mehanizam. U tim je mjestima trgovina postala jedina kultura. Ljudi odlaze u mallove (velike trgovačke centre) kao što građani velikih gradova odlaze u Metropolitan ili Smithsonian — da vide što sve postoji, što svijet nudi, što je ljudima na raspolaganju. Oni odlaze u mallove ne nužno zato da nešto kupe, nego da vide svijet u obliku njegovih proizvoda. Mallovi su dakle postali muzeji najsuvremenije umjetnosti, ili točnije, ako nekoga to poistovjećivanje vrijeđa, da promatraju predmete kao predmete umješnosti ili umijeća. Takvo promatranje artefakata nužno proizvodi glad za kulturom koju ljudi mogu zadovoljiti. Mallovi su i arhitektonski mjesta primitivnog umjetničkog doživljaja. Tu se ide u kino, kazalište, tu se ide Djedu Mrazu, na vrtuljke, na dječje vlakove; tu se prodaju numizmatički rariteti, suvremene slike, poster, američke kolekcije artefakata poput sličica igrača bejzbola, stare novine iz nekog razloga značajne za povijest SAD-a, videokazete; tu su ujedno i svi glavni simboli današnje kozmetičke, tekstilne i prehrambene industrije. Nema sumnje da su za useljenike, nove građane SAD-a, mallovi prvi i najočitiji simboli američke kulture, i predmeti početne fascinacije. U malim gradovima poput Blacksburga, mallovi su znak da ta univerzalna svjetska kultura može doći i do takvih udaljenih mjesta (jer za nas Europljane je nepojmljivo da se takvi centri mogu izgraditi u mjestima koje bi u Europi zvali selima,

i da za takvu izgradnju postoji ekonomsko opravdanje); mallovi su dakle definitivno centri kulture, istodobno dakle, kulture i konzuma. Ali, uz svu fascinaciju simbolima i postignućima tržišta, mallovi ne bi mogli ekonomski funkcionirati u tako malim mjestima kao što je Blacksburg da istodobno ne postoji opća osamljenost, koja se u uvjetima općega konzuma naziva individualizmom. Osamljenost koja se razbija posjetima takvim mjestima. U tome je dakle očita definicija konzuma koja se prikrija u velikim gradovima.

Bogatstvo Amerike u Blacksburgu i Virginiji općenito, ne vidi se na izvanjskim tjelesnim znacima, ni na vlasništvu pojedinaca. Ljudi voze stare automobile koje bismo i mi kod nas zvali krtijama, žene se ne koriste šminom, pogotovo ne skupim parfemima, niti paze na modu i odijevanje. Ovdje se najbolje vide druga dva obilježja Amerikanaca: puritanizam i praktičnost. Premda su standardi stanovanja neusporedivi s europskima, a pogotovo našima, ovdje naime ne manjka zemljišta i stambenog prostora, to se ne smatra luksuzom, već najobičnijom potrebom. (U tome se američki puritanizam razlikuje od negdašnje nizozemske škrivosti.) A kada je riječ o ostalome, doista vrijedi protestantsko načelo: »što je za tebe dobro, to je loše, a što je loše — to je dobro«. Pri

Dan Hrvatske
u dječjem
vrtiću u
Blacksburgu

Učenje tradicionalnih obrta u osnovnoj školi u Blacksburgu

tome se misli na loš učinak tjelesnih uživanja, i na povoljno djelovanje trpljenja. Kod nas, prakticirajućih ili nepracticirajućih katolika, vlada suprotno načelo: »što je za tebe dobro, jest dobro, a što je za tebe loše, jest loše«, čime se kaže da su tjelesne ugone dobre, a fizička iscrpljivanja loša. Premda dostupna u golemim količinama, i u relativno širokoj ponudi, hrana je loša. Svi su proizvodi nemasni i bitno je da se to oglašava. Konzervirane ribe nisu u ulju, nego u vodi. Majoneze koja bi odgovarala tome pojmu nema. Putar i masno mlijeko postaje rijetkost. Kruh ne odgovara našim standardima, i treba truda da se pronade odgovarajući. Američke čokolade ne postoje, ili su karikature čokolade. Američki sirovi nisu vrijedni spomena. Srećom postoje grčki i švicarski.

Kada je riječ o piću, u Sjedinjenim Državama, za naše pojmove, još vlada prohibicija. Alkoholna pića s većim postotkom alkohola od vina mogu se kupiti samo u specijalnim trgovinama, a takve su vrlo rijetke. Na brojnim mjestima, u parkovima i na sličnim mjestima, zabranjeno je točenje alkohola. Kada se pije na javnome mjestu, alkohol mora biti u vrećicama (da drugi ne vide da se pije alkohol). U cijelome Blacksburgu, u kojem studira deset tisuća studenata, u mjestu s najvećim virginijским sveučilištem, postoji tri ili četiri gostionice. Zapravo, ono što bismo mi nazvali gostionicama, ili »kafićima«, ovdje ne postoji. Postoje restorani u kojima se poslužuje i vino. Meksički restorani u kojima ćete možda moći dobiti tekilu; postoje tisuće McDonaldsa, TacoBella, Long John Silvers, i sličnih restorana, ali normalni kafići, u kojima biste mogli popiti konjak, vermuth ili nešto slično, ne postoje. Isto tako, ovdje nema diskoklubova. U restorančićima se često svira, ali diskoklubovi ne postoje.

Pušači će uskoro izumrijeti. Cigaretama je odzvonilo. I ne samo da ljudi ne puše, nego ljude koje puše Amerikanci smatraju manje vrijednima i nesposobnijima, jer pokazuju slabost volje i samokontrole, tako da naposljetku to doista i postaje istina.

Ali zato postoji dvadesetak teretana i fitness-klubova. Golf klub i igralište usred kampusa. Stotine teniskih, košarkaških, odbojkaških, bejzbolskih igrališta, rekreacijskih parkova s jogging terenima s pripremljenim vježba-

ma i spravama na otvorenom. Umjetnih jezera i tisuće hektara parkova za šetnju. Dječjih igrališta za sve dobi. I doista, ljudi masovno džogiraju i odlaze u fitness klubove.

Treba li reći: u Virginiji nema prostitucije, ona je unatoč federalnim zakonima stavljena izvan lokalnih zakona (nije mi baš sasvim jasno kako je to moguće). Pred nekoliko mjeseci, jedan je noćni klub iz obližnjeg Roanokea bio kažnjen zbog »lascivnih plesova«, ali nije bio zatvoren već samo vrlo jako kažnjen, pa je i to bio povod za raspravu na lokalnim televizijama o tome što znači »lascivno«.

Sve to govorim kako bih potkrijepio tezu o ovdašnjem puritanizmu i kako bih pokazao da se religioznost Amerikanaca pojavljuje na drugim mjestima, a ne u crkvi. Katkada se to s pravom naziva njihovom »civilnom religioznošću«. Kada je riječ o običnom pojmu religioznosti, moj je dojam da su ovdašnji stanovnici prosječno religiozni. U Blacksburgu postoje mnogobrojne crkve, uglavnom protestantske, i vjerska tolerancija nikada nije bila upitna. Djeca u školi slave i Božić i Hanuku (mislim da islamske blagdane ne spominju), a nije ništa čudno kada se simboli židovskog i kršćanskog obreda vide u istome domu. Ali stanovnici, čini mi se, odlaze u crkvu kao i drugi civilizirani narodi, tj. malo ili nimalo. Katolički crkveni obred, čujem, nije nalik na naš, jer svećenik, posve u skladu s protestantskim običajem, gotovo tržišnim ponašanjem, želi steći naklonost pastve pričanjem neprijemljenih, tj. nesvetih primjera. Američka se religioznost, posredovanjem davne religiozne tradicije, prenijela međutim na područje socijalnoga: određene teme s područja morala postale su predmet javnih rasprava. Mislim recimo na notorne teme abortusa, na Clintonove seksualne skandale, zabranu ili dopuštanje kloniranja i sl. Katkada rasprave o spornim moralnim pitanjima u javnosti poprimaju karakter fanatizma (recimo u slučaju s pušenjem), ali svi se zapravo boje tog epiteta, te radije uzmiču negoli da ih proglašavaju fanaticima.

Sve može postati predmet javne rasprave. Šetnje za pse, treba li zadržati embargo za Kubu, ima li McDonalds previše masnoća (i bi li trebalo nešto u vezi s tim učiniti na državnoj razini) itd. Takve rasprave diktiraju mediji, novine i televizija. Kada *Newsweek* objavi da je impotencija nacionalni problem, nekoliko dana kasnije na naslovnoj stranici *Timea* tiska se slika velike pilule protiv impotencije, ili obrnuto. Kada se sudi engleskoj dadilji, ni jedan medij ne može prešutjeti tu temu, jer bi to značilo da nije u toku događaja. Stoga se cijeli medijski sklop organizira gregaristički, tako da glavni američki tjednici slično jedan na drugi kao jaje jajetu. To još više vrijedi za nacionalne televizijske programe, NBC, CBS, ABC i FOX. Razlike među tim programima su minimalne. Svi imaju u isto vrijeme vijesti (uglavnom samo lokalnoga karaktera, pa je razumljivo da Amerikanci nemaju pojma što se zbiva u svijetu), u isto vrijeme emitiraju se sitcomi (svakodnevne projekcije jeftinih i nimalo duhovitih komedija), talk-shows, sportski prijenosi i sl. Čini se kao da urednici tih programa gledaju druge programe, jer se podudaraju čak i vremena emitiranja reklama. Ne

znam zašto je to tako. Postoje i mnogobrojni religiozni i komercijalni programi o kojima uopće ne treba trošiti ri-ječi (koji su uopće izvan kategorije). Istina, postoji i niz kablinskih programa. U Blacksburgu se mogu nabaviti tzv. »prošireni basic programi« (\$30 mjesečno), premium programi na kojima se emitiraju filmovi (\$50 mjesečno) ili pay-per-view programi (\$6 po projekciji), ali su cijene tih programa previsoke čak i za bogatije Amerikance, pa te programe publika rijetko gleda, odnosno, ti programi nisu predmet opće rasprave i komunikacije (možda s iznimkom CNN-a, koji je ovdje također lokalnoga karaktera). Jedini show na svim navedenim programima koji smo voljeli i gledali bio je Jay Leno, tj. Tonight Show, koji uostalom vidimo i u Zagrebu. Ukratko, opći je dojam da je razina kvalitete televizije mizerna, i sada mi je jasno kako su neki filozofi u Europi mogli doći na ideju o državnoj kontroli televizije. Howard Stern, jedna superpopularna medijska figura (možda ste čuli), na koju su virginijske televizije, tj. lokalni programi nacionalnih televizija stavile embargo zbog opscenosti, izjavio je da se molio Bogu da dođe dan kada će sve televizije postati tako loše da on može postati njihov kralj. Isto vrijedi i za radio. Jedini pravi, dobar radijski program je NPR (National Public Radio), koji emitira dobre vijesti (iz svijeta) i klasičnu glazbu. Repertoar ostalih, komercijalnih programa je začudno siromašan. Ali dosta o tome.

Kada bi se sudilo o američkoj kulturi na temelju televizije i radija, a za to ima dosta razloga, morali bismo reći da je ona vrlo, vrlo niska. Srećom za Amerikance i svijet, Amerika je tako velika i bogata zemlja da postoje mnogobrojna utočišta »prave« kulture, one pomalo antikvarne, europske kulture: mnogobrojni iznimno dobri časopisi, muzeji, koncerti. Ali, ne u Virginiji. I zato Europljani s pravom najviše vole Boston, New York i Washington, u kojima je ta, antikvarno-europska kultura našla nova utočišta. Svim budućim stipendistima i turistima treba reći: birajte samo te gradove!

Kako ne bismo bili nepravedni, i kako ne biste stekli krivi dojam o Americi, treba reći da postoji još jedna, možda najbitnija vrsta kulturnih utočišta: sveučilište. O sveučilištima sve najbolje. Razina znanja nastavnika, akumuliranih znanja, standardi učenja i znanstvenoga rada, čak i na tako zabačenom sveučilištu kao što je Virginia Tech., neusporedivo je veća od europskih sveučilišta koje poznajem. Treba međutim reći da je Virginia Tech. u Blacksburgu najveće virginijsko sveučilište, tipični campus. Tu je na jednoj velikoj visoravni razbacano pedesetak fakultetskih zgrada i fakultetskih dobara. Glavnina zgrada u pseudokolonijalnom stilu okružuje veliko negdašnje vojno vježbalište. Vojno učilište i dalje postoji, vrlo dobro i diskretno uklopljeno u civilno. Zgrade su lijepe, i one stvaraju uvjetovani refleks, neku asocijaciju takve arhitekture s učenjem i znanjem.

Pomalo začudno: u tom malom apalačkom mjestu smjestilo se najveće državno sveučilište. Tu se rade projekti s kloniranjem, s hipnozom, s energetikom na razini države, agronomski i biološki projekti po kojima se to sveučilište proslavilo (da navedem samo one o kojima

Učenici osnovne škole u Blacksburgu

sam čuo iz prve ruke); nadalje, Blacksburg je postao elektroničko selo s vjerojatno najvećim brojem korisnika Interneta na svijetu po glavi stanovnika, 50%, o čemu su objavljene i knjige. Premda su prometne veze s Blacksburgom prilično loše, na sveučilište često dolaze najveći znanstvenici Sjedinjenih Država i Europe (čemu sam se uvijek čudio: tko bi iz Europe imao interesa da dolazi u to zabačeno zelo). Komunikacija s europskim znanstvenicima je vrlo dobra. Slušao sam predavanja grčkih, ruskih i njemačkih profesora, ali sam zaključio da je razina znanja i specijalizacije ovdašnjih nastavnika puno viša od europskih. Mahom svi europski znanstvenici, uključujući i mene, pokazuju jedan bolećivi sindrom, pokušaj da budu »intelektualci«, da pokažu kako nisu fah-idioti, da poznaju puno više literature negoli je potrebno za struku, da budu originalni i duhoviti, pri čemu su svoje radove sastavili u avionu, na putu do Blacksburga, kako bi opravdali svoje dnevnice. I, premda toga gotovo nikada nisu svjesni, ta se površnost vidi. Postoji, očito, i neka vrsta europske akademske (za razliku od političke) korektnosti, koja se ogleda u specifičnom relativizmu (»ja mislim ovako, a vi mislite kako hoćete«), u poslovičnom spominjanju Thomasa Kuhna, u »originalnim«, tj. vrlo nemušto sročnim, i stoga nebranjivim tezama, tek toliko da se potakne rasprava. Moje prvo predavanje bilo je takvog, vrlo općenitog tipa: »Tri zakona sociotike«, o primjeni Asimovljevih zakona robotike na socijalne studije. Sada me je zbog toga stid. Ali onda sam primijetio da je moje predavanje zapravo vrlo tipično za sve gostujuće profesore iz Europe. Žalosno za Europu. Dok su Europljani prešli na američki način govorne prezentacije, sa slajdovima, folijama i sl., američki su se znanstvenici vratili na njemački sistem: na *lectio* — tj. čitanje. Tom se sistemu može štošta prigovoriti, ali u »njemačkom iščitavanju« nema onoliko proizvoljnosti, larpurlartizma, isticanja vlastite osobnosti. I zato nije čudno da je moje drugo predavanje, o znanstvenim prevarama, s pravom bilo mnogo bolje prihvaćeno. Amerikance tehnologija prezentacije (video, folije, slajdovi) više uopće ne može općiniti (ako je to ikada bio razlog za takav pristup znanstvenom izlaganju). Zašto se Europljani drže »prezentaci-

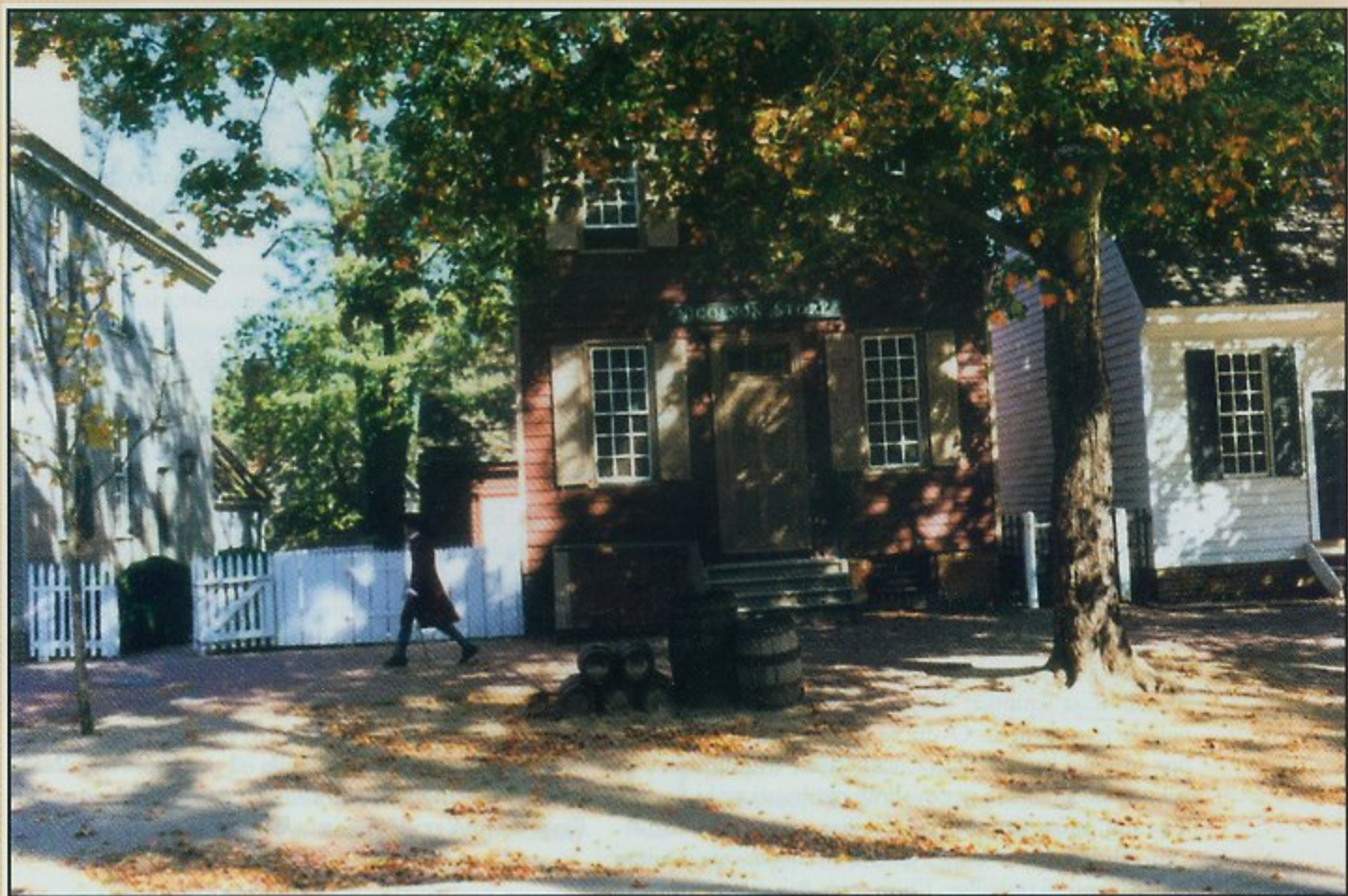
je», i zašto se ne vrate čitanju? Glavni razlog koji sam mogao pronaći bio je činjenica da se europski znanstvenici više ne mogu mjeriti s Amerikancima po dostupnosti literature. Za razliku od američkih znanstvenika kojima je dostupno doslovno sve što se objavljuje, Europljani, pogotovo oni iz manje razvijenih znanstvenih sredina, više ne mogu stvoriti ni privid o pregledu nad objavljenom literaturom iz svog područja. Oni koji su ostali zatočeni u europskim apstrakcijama i spekulacijama, sada su se pretvorili u vrlo primjetne prazne ljuske. Stoga se utječu u općenite, više ili manje poznate, tobože »originalne« teze, jer su im one poznatije od nove literature. »Originalnost« je u prezentaciji dakle izgovor za nepoznavanje nove literature. A dostupnost literature je razlog zbog kojega znanstveni radovi tako brzo zastarijevaju, i zbog kojega više nema smisla hiniti »originalnost«. Sada tek razumijem kako netko može procijeniti znanstveni rad prema godinama objavljivanja referentne literature, čak i u filozofiji, poslovično tradicijom orijentiranoj disciplini. Amerikanci se, za razliku od Europljana, ne stide svojega sitnog, uskog iskustva; oni s pravom smatraju da upravo to malo, specijalizirano iskustvo može donijeti više dobrih nego zbroj globalnih i praznih slika. Najbolja su predavanja koja sam slušao imali znanstvenici koji su pričali o vrlo specijaliziranim stvarima, o svom iskustvu s članovima Kongresa prilikom odlučivanja o daljnjem zakonodavstvu na području genetskog inženjeringa, predavanje pravnika o jednom slučaju nezakonitog patentiranja gena njegova klijenta, o transformaciji dječje percepcije stvarnosti i strojeva pod utjecajem Kamaguchi giga-petova. Međutim, slično specijalizirana čitanja na kongresu o Kantu (u Blacksburgu!), o drugoj ili trećoj Kantovoj antinomiji, problematici apercepcije ili transcendentalne dedukcije kategorija, bila su mi *samo* dosadna (što možda nešto govori o meni, a možda nešto i o stanju današnje filozofije), beskonačno udaljena od bitnih suvremenih problema.

Ako će mi išta nedostajati kada se vratim u Hrvatsku, bit će to biblioteka. Bogatstvu te biblioteke još ću se dugo diviti. Mislim da je to općenito iskustvo naših znanstvenika. Ali, naravno, to je proizvod američkog načina financiranja sveučilišta. Kada studenti plaćaju svoj studij, naravno da je moguće goleme svote novca investirati u knjige i časopise. Osim knjiga, tu je i golema video-teka, pa smo tijekom kišnih i samotnih dana uspjeli pogledati gotovo cijelu filmografiju Truffaуда, Tarkovskoga, Capre, Hitchcocka, i mnogobrojnih drugih režisera. (Trebalo bi reći: cijeli je taj fond knjiga i kazeta besplatan.) A ako nešto ne postoji slobodno dostupno na policama, postoji elektronička narudžba za kopiranje članaka i nabavku knjiga — također besplatno. Zemlja dembelija za gladne znanstvenike. I zato vrijedi ozbiljno razmisliti kojim smjerom krenuti u svijet: provincijski znanstvenici nikada neće moći konkurirati američkima upravo zbog navedene činjenice: dok mi trošimo 60% vremena na nabavku literature, ovdje se to vrijeme koristi za samu proizvodnju. Vjerujem da isto vrijedi i u ostalim društvenim pogonima. Ali za one koji se još nisu predali apatiji (a to

je doista najgore što se može dogoditi, i što se isuviše često događa našim znanstvenicima), ima jedna utjeha: koliko li nas ispunjava ponosom i samopouzdanjem kada u razgovoru sa stranim znanstvenicima ipak uspijevamo pokazati da svjetsku produkciju ipak načelno možemo pratiti, da imamo dovoljno volje, ako ne i resursa; koliko li možemo biti ponosni što smo od svojih skromnih dohodaka sami ipak uspjeli nabaviti relevantne knjige. Ali za to treba biti fetišist knjiga.

Ima jedna misao Levi-Straussa koja mi se usjekla u pamćenje: Što je neka kultura otvorenija, kaže Levi-Strauss, to je neautentičnija, i obrnuto, što je zatvorenija to je autentičnija. Uskoro će doći dan kada ćemo svijetu moći ponuditi samo naš folklor, i to neće biti najgora stvar na svijetu, jer ono što danas možemo ponuditi svijetu kao dio civilizacije ne može se ubrajati u najviša dostignuća. Ali, nama za utjehu, taj dio svijeta koji ne participira u svjetskim vrhuncima, postaje sve veći, pa će se možda uskoro i cijela Europa početi ubrajati u taj dio svijeta. U svakom slučaju, ta odsutnost participacije u najkreativnijim tendencijama svijeta, vrijedi za najveći broj zemalja. Američka je konzumna kultura definitivno pobijedila, i sada joj može konkurirati još jedino mnogoljudna Kina. Ali mi nećemo dočekati taj dan, kada će se to možda dogoditi. Vratimo li se Levi-Straussu: Hrvate, koji su uvijek htjeli biti dio Zapada, i u tome tek rijetko uspijevali, stranci promatraju kao blijedi odraz samih sebe. Naprotiv, mnogo folklornije istočne susjede doživljavali su i doživljavaju kao egzotične izdanke nečega njima nepoznatog, i kao takve, mnogo zanimljivijima. Ne znam ima li u tome neke pouke. Možda da smislimo neke svijetu nepoznate žanrove, jer su one poznate ionako zaposjeli sposobniji od nas? Ne znam.

Gigantizam Amerike (da spomenemo i Heideggera koji nije poznao Ameriku, ni engleski jezik), doista je glavni dojam koji stječemo nakon dolaska, i dojam koji ostaje nakon odlaska. On nas sili da počnemo razmišljati o biološkim i zemljopisnim temeljima kulture, u statističkim i mjernim terminima, koji su mi dosad bili miski. Za takva razmišljanja postoje i dodatni razlozi: uskoro će se naime svijet stvarno stvarati u epruvetama i retortama, i ma koliko se u nama krili katolici koji se emotivno bore protiv intervencije u prirodne zakone, mislim da je danas već sasvim jasno da će Amerika uskoro postati eugenički dizajniran »vrli novi svijet«, i da će vojnim i ekonomskim sredstvima dominacije svijetom pridružiti i ona daleko važnija: biološka. O tome treba ozbiljno porazmisliti, ne zato da bismo pridonijeli bučnim glasovima o zabranama takvih tendencija, niti zato što bi se takve tendencije smatrale apriori moralno odioznima, već zato da bismo bili spremniji za novi, nadolazeći biološki imperijalizam. U Sjedinjenim Državama sada već postoje mnogobrojne banke sperme, slučajevi posudbi maternica, liječenja nasljednih bolesti genetskim inženjeringom, patentiraju se brojni čudni genomi, i nema sumnje da je sve to samo uvertira u totalnu eugeniku. U nedavno objavljenom broju časopisa *Discover* postavilo se pitanje: kada biste genetskim sredstvima mogli poboljšati in-

Williamsburg

teligenciju vlastita djeteta, biste li to učinili? Biste li to trebali učiniti? Već u samom pitanju dio je odgovora: nema sumnje, mnogi će roditelji zbog imaginarnoga socijalnog pritiska pristajati na genetska uljepšanja i dorjeivanja, i to će biti tek početak. I naravno, ispitivanja javnoga mnijenja pokazuju da bi velik broj roditelja učinio upravo to.

Vratimo se još malo Virginiji, njezinim institucijama i organima vlasti. Vjerujem da u cijeloj Americi, i na cijelome svijetu, vrijedi: do not mess with the law (nemoj imati posla sa zakonom). Ali to pogotovo vrijedi u malim sredinama, poput Blacksburga, gdje besposleni birokrati jariće krste. Slika Amerike u kojoj države nema, u kojoj policija dolazi samo kada je zločin već počinjen, u kojoj postoji samo lokalni *sheriff* i njegov zamjenik, te privatni lovci na ljudske glave, ne odgovara istini. Barem ne u Blacksburgu. I ovdje se brzi vozači love kada je budžet lokalne policije prazan. I ovdje se dopuštena brzina određuje prema planiranom budžetu policije. I ovdje je broj policajaca i državnih birokrata veći nego što je potrebno za normalno funkcioniranje života. I ovdje, kao i drugdje, možete doći na sud a da niste učinili nikakvo kažnjivo djelo. Osobno mi se čini, još i lakše.

Evo kako sam dospio na sud. Jedne večeri nazove lokalni policajac i pita me sjećam li se da sam kod dječjeg vrtića, dan prije u 16.00 sati, skrenuo u ulicu Draper. Odgovorio sam da se sjećam. Vozačica školskog autobusa, koji je stizao iz pravca u koji sam ulazio, javila je po-

liciji da nisam pričekao da iskrca djecu. »O iskrcavanju školske djece nije bilo govora«, odgovorio sam. Ali, nekoliko dana kasnije, isti je policajac pod punom opremom pokucao na vrata, i dok su svjetla policijskog automobila obavijestila susjedstvo da se nešto čudno zbiva u našoj kući, policajac je objašnjavao kako sudac XY, nakon uvida u raskrižje, smatra kako je protiv mene opravdano pokrenuti kazneni postupak po članu X stavku Y zakona o vožnji Virginije, prema kojem je zbog nezaustavljanja u trenutku iskrcavanja školske djece (bez obzira na to križa li se pravac autobusa ili prelaska djece preko ceste s osobnim vozilom) predviđeno oduzimanje vozačke dozvole, novčana kazna itd., itd. Određen je datum na sudu. (Pravo na državnog pravniku postoji ili samo u hollywoodskim filmovima, ili je prekršaj u prometu isuviše minoran da bi se štitila »ljudska prava«, ili pak ta prava općenito ne vrijede u Virginiji — nedavno je naime jedan paragvajski državljanin u Virginiji osuđen na smrt premda nije imao pravniku.) Bilo kako bilo, sastavio sam izjavu, i u zadano se vrijeme pojavio na sudu. »How do you plead?« pitao je sudac. »Not guilty!« odgovorio sam ja. Nije poslušao moju izjavu. Kada se policajčev svjedok nije pojavio, sudac je riješio slučaj u moju korist. Ali da se »svjedok«, tj. vozač autobusa, pojavio, vjerojatno bih ostao bez vozačke dozvole. Nakon povoljnog rješenja, smatrao sam kako je pravda pobijedila, i kako je efikasan taj američki pravni sustav. Zaboravio sam međutim kako je lako moglo biti obrnuto. Bilo je potrebno samo da se pojavi

»svjedok«. Poenta ove priče jest da je efikasnost i pravednost američkoga pravnog sustava vrlo vjerojatno mit (pogotovo ako je istinita američka šala da postoje lašci, veći lažovi i pravnici). Druga je poenta priče da se tzv. američki civilno-gradanski mentalitet sastoji i od prozivanja »drž'te lopova«, cinkarenja, i da se nije baš posve riješio mračnih priča o linču iz prošlosti (inače Lynchburg, po kojem je linč dobio ime, udaljen je od Blacksburga oko 100 milja). Mislim da priča vrlo dobro ilustrira kako se lako mogu kriminalizirati ozbiljni i poštenji građani, tj. »residenti«, i kako je bilo ispravno kada su sredinom ovoga stoljeća čikaški sociolozi usporedno istraživali useljeničke zajednice u SAD-u i njihov način života u matičnoj zemlji, te zaključili da mora postojati nešto u američkome sustavu što kriminalizira imigrante. Odgovor je jednostavan: dovoljno je samo da »officer« pokuca na vrata i pričekta da policijsko svjetlo među puritanskim susjedima učini svoje.

Postoje i dodatne poente. Teza Francis Fukuyame da su najrazvijenije zemlje svijeta najrazvijenije upravo zato što u njima vlada najveći stupanj uzajamnoga građanskog povjerenja, posve je sigurno pogrešna. Amerikanci su najbitnija iznimka. Broj parnica po glavi stanovnika najveći je na svijetu. Ovdje se svatko usteže od sudova, npr. liječnici kada trebaju davati savjete trudnicama i sl., kako u slučaju nekih nepovoljnih okolnosti ne bi dospjeli na sud. Isto vrijedi i za pisce knjiga »uradi-i-pomozi-si-sam«. Broj je takvih knjiga golem, ali rijetko ćete u njima naći riskantniji prijedlog. Osim toga, čuo sam priču, koja ne djeluje posve neutemeljeno, da je za siromašne Amerikance jedan od najboljih i najkraćih načina da postanu bogati taj da pobijede u nekoj građanskoj parnici.

»Law enforcement« nije ograničen na policiju. Kada se u našem tisku pojavila priča o utjerivačima dugova bio je to pravi skandal. Naravna stvar, ovdje u Americi to je sasvim prirodno. U ovdašnjem ozbiljnom tisku proširile su se priče da se čak ni IRS (američka porezna služba) ne susteže od korištenja sile. Ali druga je strana medalje da ovdje u Virginiji nema kriminala. Priča se kako je Richmond, glavni grad Virginije, odnedavno postao američka prijestolnica kriminala, ali ako je to istina, onda je slika kriminalizirane Amerike u inozemstvu bitno pretjerana.

Zasigurno je točno da je Amerikancima sigurnost postala jedna od glavnih vrijednosti, što čudi, s obzirom na sliku o njima kao o liberterima, o osobama koje od sugrađana očekuju odgovornost za svoje postupke. Amerikanci su, barem što se toga tiče, čini se, već odavno izgubili liberterski duh. Sada se na svakom uglu može pročitati što se smije raditi, a što ne; zašto se u nekom jezercu ne smije veslati, zašto se po određenim ulicama ne smije hodati, na određenim livadama ne smije jesti; a slične upute na artiklima prelaze u paranoju: trojezični natpisi kako se na bebu mora paziti da se kahlica ne sruši i sl.

Kada se sve zbroji i oduzme, devet mjeseci u SAD-u bilo je onakvo kakvo sam i očekivao na temelju prijašnjih dojmova i promatranja reakcija ljudi koji su se odande vratili: prilikom povratka osjećali smo izvjesnu nostalgi-

ju, i trenutačnu paralizu, ali i veliku sreću što smo opet kod kuće.

Post scriptum

Danas, osam godina nakon pisanja ovih redova, zapanjuje me koliki su brojni opisi Virginije postali tipični za našu sredinu — kako smo se svi tako brzo, i bez posebne svijesti o tome — amerikanizirali. Mallovi su i kod nas postali mjesta kulture i općeg zanimanja, loša je televizija počela dominirati našim večerima, a ni elektroničko selo poput Blacksburga više nije neki predmet fascinacije. Čak i naša nemušta pravna država u koju, s pravom, nemamo previše povjerenja, počela je dijelom nalikovati na onu američku: gotovo nitko ju više ne smatra nekim sredstvom vlastite zaštite; kao i ondje, ona je uglavnom postala izvor straha od neke birokratizirane »nevidljive ruke« kojoj je pravda tek posljednji imperativ. Jedino što je ostalo isto, ili točnije jedine preostale razlike, ostale su u klimi i u funkcioniranju sveučilišta. A bogatstvo? Pa virginijski puritanci nikada nisu pokazivali svoje bogatstvo. I u tome ih nadilazimo: veći smo snobovi i više volimo pokazivati ono »bogatstvo« koje imamo. U razmaku od samo osam godina plodovi globalizacije postali su očiti: sličnosti su postale važnije od razlika. I to je dobro; jer na taj način najlakše možemo postati, ili barem zamisljati, da smo građani svijeta. ◀